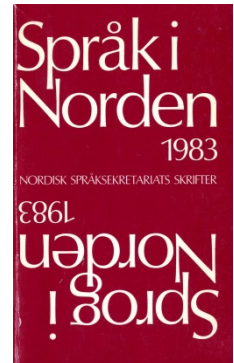

Sprog i Norden

Titel: Forskning i svenskt fackspråk – en översikt
Forfatter: Christer Laurén
Kilde: Sprog i Norden, 1983, s. 79-95
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Forskning i svenskt fackspråk – en översikt

Av Christer Laurén

Det följande är en översikt över forskning som har utförts i svenskt fackspråk. Översikten är inte fullständig men den gäller det väsentligaste av det som gjorts. Även om vi i det här sammanhanget intresserar oss främst för det synkroniska och tar sikte på en framtida utveckling av fackspråkforskningen, är en överblick berättigad och nyttig.

Jag redogör för forskning i *svenskt* fackspråk, eftersom det är ett område jag känner speciellt väl. Forskningens inriktning i fråga om svenskan har rätt nära motsvarigheter beträffande andra nordiska språk även om det finns vissa karakteristiska skillnader.

Det finns t.ex. ingen svensk språkhistoria som i likhet med Skautrups danska ger systematiska överblickar över fackspråkens utveckling under olika perioder i språkets historia. Men det finns ett fackspråk som ingående har studerats också i sina äldre former: lagspråket.

1. Lagspråk

Det äldsta svenska lagspråket finns i landskapslagarna. De svenska landskapslagarna är äldst i den fornsvenska litteraturen och anses även litterärt stå främst och av medeltidens alla bokalster i Sverige är landskapslagarna också de genuinaste.

Språkhistoriskt är landskapslagarna intressanta, eftersom de representerar den äldsta svenska litteratur som är bevarad och nedskriven med latinskt alfabet. Litterärt är de svenska landskapslagarna värdefulla, eftersom man i dem finner en högt utvecklad stiltradition. Genuinast är de genom att de inte är över-

sättningar som den mesta svenska medeltida litteraturen. De innehåller relativt lite främmande inflytande och man anser att deras rättsregler i hög grad har vuxit fram genom en folklig rättstradition.

Möjligen kan man undra om benämningen *fackspråk* är den riktiga för landskapslagarnas språk. Många definitioner på fackspråk betonar att behärskningen av fackspråket förutsätter specialiserad utbildning och att fackspråket används inom ett begränsat fackområde (t.ex. Sager etc. 1980, 69).

I landskapslagarna är nämligen generaliseringen inte särskilt långt genomförd. Rättsreglerna ges många gånger i form av konkreta fall som återberättas. Då man därtill föreställt sig att landskapslagarna bygger på en muntlig tradition, var lagformuleringarna kanske inte så obekanta för gemene man.

Emellertid är den antagna muntliga traditionen under debatt (se t.ex. Utterström 1975, Ståhle 1976, Utterström 1978). Det är inte heller svårt att plocka ut uttryck, ur t.ex. Dalalagen, som kan ses som facktermer (*med fasta och laga former, råda för läget, byamål, kalkdragning till skogs, bördsmån, bördsjord, hembjudan*). Man kan naturligtvis inte vara säker på hur välbekanta termerna var för dåtidens människor men här finns många uttryck med en strikt juridisk innebörd.

Stilistiska undersökningar har visat att det medeltida nordiska lagspråket är en långt utvecklad konstprosa (Ståhle 1965, 174). Det fyller alltså de krav man vanligen ställer på ett fackspråk men det är ändå inte fjärran från allmänspråket.

Modernt lagspråk har inte studerats lika ofta och lika utförligt som landskapslagarnas språk. Men det finns flera studier utförda av Sven Benson under 60-talet och början av 70-talet.

Benson behandlar bl.a. brottsbalkens språk och studerar i vad mån "lika uttrycks med lika" i syntaktiskt avseende (Benson 1968). Det gäller slag av satsfogning i huvud- och tilläggsbestämmer. Han studerar också uttryck för brott (gärningsbeskrivning, brottsbenämning), dom och påföljd (verbformer). Det har tydligen inträffat avsevärda förskjutningar i språkbruket i jämförelse med äldre formuleringar. Regeln "lika uttrycks med lika" har enligt Bensons undersökning inte lett till stereotypi i syntaxen, vilket han tolkar som gynnsamt för förståeligheten ur lek-

mannens synvinkel. Även om regeln inte konsekvent gäller på det syntaktiska planet anser han att pregnansen i lagspråket inte har gått förlorad.

I en av sina senare undersökningar granskar Benson språket i grundlagspropositionen 1973 i fråga om uttryck för positiv norm, positiv dispensation och negativ norm (Benson 1974). Därtill studerar han den syntaktiska komplexiteten i vissa avseenden. Hans karakteristik är ett gott betyg för det svenska lagspråket som tydligen kan anses modernt och korrekt.

Ett mer omfattande begrepp än lagspråk är juridisk stil, som bland annat kan inkludera lagspråk. Den juridiska stilen i t.ex. domstolsbeslut klagar man ofta över, liksom över annan offentlig prosa.

I en klassisk uppsats, Om den juridiska stilen (1853), skriver Louis de Geer:

De Svenska domstolarnes skrifsätt är i våra dagar ganska ofta utsatt för ogynsamma omdömen; och man hörer temligen allmänt klagas öfver dess vidlyftighet och svårfattlighet, på samma gång, som man gör sig lustig öfver dess förmenta pedanteri.

Mera sällan finner man deremot något erkännande af denna stils likväl obestridliga förtjenster i anseende till språkets renhet, riktighet och bestämdhet, – egenskaper dem man dock icke alltid träffar i lika grad förenade hos andra skriftställare, ej en gång hos de lärde.

Det anses allmänt att den svenska lagen från 1734 var lättförståelig. "En domare, som inför rätten föredrog vad lagen föreskrev i olika fall, kunde räkna med full förståelse hos de rättssökande." (Wessén 1968). Troligen är omdömet överdrivet positivt, men det är klart att svenskt lagspråk har blivit mer komplicerat och svår-förståeligt efter 1734 års lag.

Det juridiska språket har kritiserats för sin svårförståelighet (t.ex. i Pockettidningens Maktsspråket; se också Nordlund 1978 och 1979) och hjälpmedel har utarbetats för att skapa ett begripligare författningsspråk (Språket i lagar och andra författningar,

1967, och ett tillägg, Några riktlinjer för författningsspråket, 1979).

I riktlinjerna från 1979 sägs bl.a. att det tyvärr ofta är så att "hänsynen till en större läsekrets – de medborgare som bestämmelserna ytterst berör – får vika för hänsynen till de traditionsbundna förväntningar på språket som kolleger i departement och myndigheter har" (s. 2). Där hävdas också att "det juridiska fackspråket" till stor del är möjligt att översätta till modern sakprosa men att detta är en sanning som inte erkänns av alla.

De anvisningar som ges för dem som skriver författningstexter gäller centrala drag i traditionell juridisk stil. Bl.a. yttrar sig svenska statsrådsberedningens språkexperter mycket bestämt emot användning av s.k. nakna substantiv, dvs. substantiv i obestämd form singularis utan artikel (Några riktlinjer etc. 1979, 10 f.).

I Svensk Juristtidning fördes en debatt om de nakna substantiven från 1979 fram till år 1982, där det nu tillgängliga nyaste inlägget av tidningens huvudredaktör (i nr 1982:1) berättar om "påklädda" substantivs öde i nyare författningstexter.

En omständighet som har komplicerat diskussionen är att ingen uttryckligen har betonat att det är fråga om att ta ställning till om man skall prioritera sändarens eller mottagarens bekvämlighet och att det nakna substantivet på många sätt är praktiskt ur textförfattarens egen synvinkel. Ett generellt *tingsfiskal* kan i sin kontext inte bytas ut mot vilken annan form som helst. I olika kontexter är olika former möjliga. Eftersom det är viktigt att kunna uttrycka generell giltighet klart i en lagtext och eftersom man rätt ofta måste ha behov av att uttrycka generell giltighet, så är det s.k. nakna substantivet en del av en stiltradition som är svår att förändra.

Ett pågående projekt, "Språket i medbestämmandelagen" (Gunnarsson 1981), syftar till att kritiskt granska medbestämmandelagen och att med begriplighetstest studera språkliga faktorer som kan öka begripligheten i lagtext. Medbestämmandelagen kritiseras bland annat för att dess funktion främst är kontrollerande och att den därmed riktar sig till domstolsjurister. Den borde i stället vara handlingsdirigerande och rikta sig till vanliga medborgare.

Lagspråket är speciellt som fackspråk genom att det har hög ålder. Det är naturligt att det växer fram ett lagspråk i ett mycket tidigt skede i varje samhälle. Lagar behövs för att reglera umgänget mellan samhällsmedlemmarna. Redan under den äldsta tid vi har någon kännedom om för det svenska lagspråkets del fanns det lagspecialister, även om de uppenbarligen var mycket få. De mer komplicerade samhällsfrågorna har givit upphov till en stor grupp samhällsmedlemmar som i sitt yrke är specialiserade på lag. Eftersom då en relativt stor del av deras aktivitet består i att umgås med andra lagkunniga, kommer också fackspråket att gå längre i specialisering.

Den forskning som har utförts i lagspråk är främst språkhistorisk. För att belysa äldre fornsvensk ljud- och formlära och syntax är lagspråket den viktigaste källan, även om det är tydligt att det är konservativt i jämförelse med andra bevarade texter. Lagspråkets speciella stil har också intresserat åtskilliga forskare. En äldre språkvårdare som Erik Wellander arbetade för det traditionella lagspråket. Den nyare språkvården, bl.a. språkexperterna inom statsrådsberedningen, betonar starkt kommunikationssituationen och sändarens ansvar för att mottagaren skall kunna förstå honom. Lagens stadganden skall enligt det synsättet kunna formuleras nästan helt på allmänspråk, dvs. så att en lekman kan förstå dem. Diskussionen påminner om den som förts om Bernsteins två koder, och forskning som kunde ge stoff för diskussion och utveckling av fackspråket (avveckling av...?) saknas så gott som helt.

2. Medicinens språk

I volymen Fackspråk (1976) finns tre artiklar om svenskt medicinskt språk. De representerar rätt väl de aspekter på medicinskt språk som brukar tas upp.

Enligt Erik Böttiger är det medicinska fackspråket av alltför brokigt ursprung för att dagens medicinare skall klara det. De känner inte längre till latin och grekiska, de har inga kunskaper i främmande språk utöver engelska, medan det svenska medicinska språket fram till andra världskriget har stått under starkt inflytande från tyskan. Deras litteratur är nu engelsk och de

skriver sina fackartiklar på engelska, och de har svårt att klara av sitt område på sitt eget modersmål. Böttiger nämner ett antal engelska ord i medicinarlang som väl kunde ersättas med goda svenska uttryck. Också stavningen är tydligen ett problem, med ingredienser av latinsk, tysk och svensk tradition.

Böttiger vill försvenska terminologin så att det medicinska språket blir användbart för medicinarna själva och därtill mer lämpat i umgänget med lekmän. Han talar också för diagnoser på svenska.

Claes Wirsén redogör för hur det är att informera om medicin ur TV-producentens synvinkel. Främst ägnar han sig åt de svårigheter som terminologin medför men han kommenterar också skillnader i förutsättningar att förstå eller egentligen i fråga om förståelsedjup.

Erik Allanders' bidrag kommer med synpunkter på språket mellan läkare och patient. Han diskuterar olikheter i begrepps- bildning och diagnosprocess. Hans tes är att lekmannens sjukdomsbegrepp och diagnostiska process styr både läkare och sjukvård. En ökning av sjukdomssymptomen kan ju bero på förändring av verklig sjukdom, förändring av kunskap hos lekmannen eller av beteende hos lekmannen eller förändring av kunskap hos läkaren. Allander ägnar sig inte så mycket åt själva medicinarlangen (uttryckssidan) även om han konstaterar att man kan förledas tro att läkaren har givit en finare diagnos bara genom att han har översatt patientens beskrivning.

Det finns en svensk undersökning om den språkliga kommunikationen mellan vårdpersonal och patient, Pettersson 1978, som bygger på bandinspelningar av samtal mellan patienter och vårdpersonal. Intressantast ur fackspråklig synvinkel är det som gäller svåra ord och ord som kan missförstås, i viss mån också vårdsamtalens allmänna uppläggning.

Materialet är begränsat, vilket också betonas i undersökningen, men det pekar på att facktermer används mer av yngre än av äldre läkare i samtal med patienter. Pettersson skiljer mellan *rena fackord* (t.ex. *tromboflebit*, *apné* och *HB*), *ord som hör hemma i både fackspråk och allmänspråk* (t.ex. *allergi*, *inflammation*) och *medicinarjargong* (t.ex. *engagerat*, *uttalad*, *sätta ut/stå på en medicin*). De rena fackorden är frekventa i samtalen

och kan därför orsaka problem. De ord som hör hemma i både fack- och allmänspråk används främst av patienterna och man kan anta att de kan stå för olika begrepp för vårdpersonal och patient. Medicinarjargongen uppfattar Pettersson som ett inslag i samtalen som kan orsaka misstänksamhet. Men han betonar att fackord inte skall undvikas i så hög grad att det innebär ett underskattande av patientens intelligens. De exempel Pettersson ger visar att vårdpersonal har en teknik för termförklaring som styrs av patientens behov när behovet är uppenbart för vårdpersonalen.

Man har i Sverige utvecklat informationsstrategier och informationspaket i fråga om de viktigaste folksjukdomarna. Den vårdpersonal som arbetar med dessa är alltså förberedd att informera så att viktig information ges på ett sätt som man anser förståeligt.

Både medicinens interna behov och kommunikationen utåt ligger till grund för ett några år gammalt förslag om inrättande av en medicinsk språknämnd i Sverige. Någon sådan har dock ännu inte kommit till stånd. Även i Finland finns långt gående planer på en medicinsk språknämnd.

Tyngdpunkten i intresset för medicinens språk i dag ligger inom samma område som för lagspråket i dag: kommunikationen mellan fackman och lekman. Intresset är för medicinens del begränsat till terminologin. Det medicinska språkets diakroni har inte hittills väckt intresse, även om det finns gammal litteratur på svenska, främst i översättning.

3. Ekonomins språk

Ekonomins språk kunde vara en samlande benämning för flera fackspråk som gränsar till varandra och går om lott. Man kunde tala om nationalekonomins språk, redovisningens, marknadsföringens och administrationens språk, för att ta en indelning som har en viss tradition inom svenskspråkiga studier på högskolenivå i Sverige och Finland. Företagsekonomer tycks kunna se de tre sistnämnda områdena som förgreningar av en och samma vetenskap.

Det finns inte mycket att tala om i fråga om språkforskning i de

ekonomiska vetenskaperna, även om det är ett fackområde där svenska språkhistoriker brukar nämna om inflytandet från italiensk bankterminologi. En förklaring är naturligtvis att språkundervisningen i handelshögskolorna i Sverige har varit rudimentär i jämförelse med vissa kontinentala handelshögskolor. I Finland har de svenska handelshögskolorna haft en mer avancerad språkundervisning med tillhörande forskning. Deras institutioner för språk har dock aldrig i forskningsavseende fått den självständiga profil som en fackspråklig forskning kunde ha givit dem.

På kontinenten är däremot den s.k. Wirtschaftslinguistik den första gren av fackspråksforskning som upptagits som ämne på högskolenivå (Drozd-Seibicke 1973, 69).

I anknytning till handelshögskolor i Finland har en del forskning närmast inom redovisningens terminologi utförts. Göran Karlsson har studerat penningväsendets terminologi inom finskan och har i det sammanhanget iakttagelser också om den svenska terminologin (Karlsson 1964). Laurén & Wiklund 1978 är en studie i skillnader mellan rikssvensk och finlandssvensk terminologi inom området redovisning. Laurén & Wiklund 1981 är en studie i produktionsformernas terminologi på finska och svenska. Bl.a. visar undersökningen att begreppssystemet på båda språken har utvecklats på olika sätt. Det innebär t.ex. att man på svenska och på finska i Finland har olika begreppssystem. Studien visar också att områdets begreppssystem på båda språken saknar stadga och kan orsaka missförstånd. Man kan visserligen säga att det inte är nödvändigt att standardisera produktionsformernas terminologi för t.ex. kostnadsberäkningens behov, men man kan inte acceptera en situation där det är så gott som omöjligt att hitta en enda författare med en konsekvent uppbyggd terminologi. Även om det finns olika slag av internationell standardisering inom redovisning förefaller områdets representanter att sakna terminologisk medvetenhet.

Reklamspråk är en term som används för två olika stilarter: det språkbruk som förekommer i annonser och det fackspråk som används inom reklambranschen. För svenskans del finns det ett antal undersökningar av annonsernas språk. Det gäller samman skrivning och särskrivning i svenskt reklamspråk (Granlund 1962), syntax och stil i varumärkesannonser (Pettersson 1974)

och attityder till reklamtexter och deras syntax (Holstius 1981). En motivering för studier av det slaget är kanske ofta att reklamspråket är en stilart som förekommer i så populära och spridda texter som dagstidningar, veckotidningar och tidskrifter. Man kan tänka sig att det har inflytande på annat språkbruk. En annan motivering är att man i en marknadsekonomi satsar mycket på reklam. Det är av ekonomiskt intresse att reklamspråket i denna bemärkelse är effektivt.

Erik Wellanders lilla skrift *Reklamens språk* (1950) hänvisar till båda motiveringarna:

Först i texten kommer det verkliga budskapet... Det är då icke mer än rimligt att detta budskap hålls på samma höjd som bild och övrig inramning. (s. 7)

Ju mer blickfångande och klatschigt reklamens språk formas ut, dess djupare etsar det sig in i allmänhetens medvetande, och dess starkare påverkar det hela folkets språk-känsla, smak och stilvilja. (s. 7)

Reklambranschens fackspråk och terminologi har inte undersökts, även om man ofta har diskuterat t.ex. vissa engelska fackord av typen *art director*, *copywriter*, *public relations* osv. (se t.ex. förordet av Bertil Molde till ordlistan *Reklamtermer* 1973) främst kanske därför att just de har blivit rätt allmänt bekanta genom att de förekommer i annonser om lediga tjänster.

Även om man alltså ofta talar om reklamens språk, så avser man inte därmed *fackspråket* inom reklambranschen. Det man ensidigt har gått in för att studera är det språk som utformas inom reklamen med syftet att nå konsumenterna. Där ställer inte reklambranschens interna fackterminologi till med problem av det slaget som medicinens och juridikens kan göra. Reklambranschen är inte ett vetenskapsområde i sig som behövs för att strukturera och undersöka de verkligheter som annonsernas språk kan beskriva.

I marknadsföringens och reklamens tjänst har det utbildats en ordbildningens ingenjörskonst för att tillfredsställa behovet av nya produktnamn. Ibland är det då fråga om en verksamhet som

ligger nära ett terminologiskt utvecklingsarbete, t.ex. när det gäller att namnge nya mediciner.

4. Arkeologins språk

Vid institutionen för språkvetenskaplig databehandling i Göteborg utvecklas en datorlagrad databas som skall innehålla en omfattande ordmängd jämte grammatisk analys. Målet är att materialet skall vara representativt för dagens svenska. Bland annat specialstuderar man ämnesområden som har en tendens att ge upphov till egenartad terminologi. Man kan studera varje delområde för sig och fackvokabulären lagras som en särskild datafil.

Bo Ralph rapporterar om sina studier i arkeologins språk utgående från materialet i Göteborg i ett föredrag med rubriken Hur mycket fackspråk är fackspråk? (Ralph 1981).

De arkeologiska texter som har excerperats beräknas innehålla sammanlagt c. 755 000 löpande ord, vilket motsvarar c. 2200 hela textsidor i tidskriften *Fachsprache*.

Vid excerperingen utvaldes generöst ord som föreföll ämnesbetingade på något sätt. Därpå skildes de ord som var bundna till facktext från sådana som inte lika tydligt hörde hemma där. På det sättet erhöles två grupper ord som försågs med etiketterna *fackord* och *plusord*. Dessutom ingår i texterna ord som inte har excerperats för arkeologifilen och som kallas *allmänord*.

Inom fackordsgruppen skiljer Ralph ytterligare mellan termer med egennamnsliknande karaktär och övriga termer. De egennamnsliknande orden är

- kulturbeteckningar (*aunjitetzkultur, clactonien-levalloisien, lyngbykultur* etc.)
- benämningar på tidsepoker (*chalcoliticum, epipaleolithicum, järnålder* etc.)
- benämningar på befolkningsgrupper identifierade genom sådana kultur- eller tidsåldersbeteckningar (*båtyxfolk* etc.)
- föremålsbeteckningar med kulturbeteckningar som utgångspunkt (*lihultyxa* etc.)
- andra föremålsbeteckningar som mer är etiketter än beskrivningar (*bipenne* i motsats till *trattbägare*)

avledningarna av ord som nämnts (*senneolitisk* etc; jfr *neolitikum*)

vissa ord som inte markerats som fackord; framför allt arbeta-teckningar (*mussla, myskoxe, polarräv*)

Ralph sorterar på det sättet fram grupper med olika grad av fackspråkighet. Till kärnan räknar han ord som *båtyxa, dendrokronologi, domarring, eolit, kalium-argon-metod, kontrollgrävning, kökkenmödding, pollenanalys* etc. Det är ord som han säger har en "konventionaliserad och exakt betydelse" inom arkeologin.

Fackord som ofta förekommer i arkeologiska texter men hör hemma i andra sammanhang är t.ex. *brakycefal, australopithecus, cromagnonras* (antropologi), *arkitrav, kallmurningsteknik, kragvalv* (byggnadskonst), *bovider, cervider, mammut* (biologi), *pyndare, situla, slagteknikyxa* (etnologi) etc. Som plusord klassificerar Ralph t.ex. *bark, ben, bete, flisa, fragment, grop, mandelformig, näver, period*. Ralph säger att det finns naturliga kontexter i arkeologisk prosa där dessa ord väl smälter in även om de inte är bundna till sådana kontexter. Kanske man kunde säga att just den kombinationen av Ralphs plusord enbart kan uppträda i arkeologiska sammanhang.

Av de 775 000 löpande orden (uppskattningsvis 50 000–55 000 olika ord) togs 2050 olika enheter in i den arkeologiska fackfilen. Av dessa bedömdes 1285 som fackord och här ingår en grupp på 374 egennamnsliknande ord som Ralph anser extrema som fackord.

De arkeologiska fackord som finns kvar efter sorteringarna är totalt 543, av dem 163 egennamnsliknande.

Ralphs slutsatser av studierna i det arkeologiska ordförrådet är att man inte skall dramatisera fackspråk, att till och med terminologin har motsvarigheter i lexikaliska substrukturer i annat språk, att fackspråket inte är ett arteget system och att fackorden är ord som alla andra ord. Allmänspråket bär, enligt Ralph, fröet till fackspråk inom sig.

Emellertid definierar inte Ralph begreppet term så som man brukar göra det. Hans grundläggande enhet är *ordet*, när det för terminologin är begreppet.

5. Teknikens språk

Av alla fackspråk är det troligen teknikens teknolekter man ägnar mest arbete åt att utveckla för att tillfredsställa fackområdenas egna behov. För svenskans del sker detta främst genom det terminologiska arbetet inom Tekniska nomenklaturcentralen. Utåt är arbetet synligt främst genom ordlistor men också på annat sätt.

Den tidigare TNC-direktören (1941–1957) John Wennerberg är för svenska nordister känd särskilt för sin studie i de dubbelt sammansatta orden i svenskan (Nysvenska studier 1962, 5–54). Dubbelt sammansatta är ord som *motorbåts-färd* och *sommarbåtfärd*. Problemet för svenskspråkiga är att avgöra hur ordfogen skall se ut. Eftersom sammansättningar ofta bildas för att lösa termproblem och dessa sammansättningar många gånger blir långa (se t.ex. Ord och uttryck 1941–1956, 17), var det angeläget för TNC att finna regler som kunde följas vid sådan ordbildning i tekniskt språk i svenskan. Wennerbergs arbete är både deskriptivt och preskriptivt.

I TNC:s skriftserie ingår en redogörelse för ordbildning i svenskan där utgångspunkten och exempelaterialet är tekniskt språk. Huvudförfattare till Om teknikens språk (1970, ny reviderad upplaga 1977) är Gösta Berman. Syftet är praktiskt, det är fråga om en handbok och lärobok för den som kommer i kontakt med och arbetar med teknikens språk.

I frågespalter i t.ex. Teknisk tidskrift och Ny teknik behandlas språkfrågor från teknikens område ur terminologiska och allmänt språkvårdande synvinklar. Einar Selander, Wennerbergs efterträdare som TNC:s direktör, har i åtskilliga artiklar behandlat det terminologiska arbetet, teknikens stil och språkvårdande aspekter på terminologi (se t.ex. hans artiklar i volymen Fackspråk, 1976).

Men det finns inte många större undersökningar i svenskt tekniskt språk. En sådan är Sylvia Danielsons (1975), som är en undersökning av språket i vissa läroböcker för högstadium och gymnasium, bland dem läroböcker i fysik. Hon tangerar alltså teknikens språk.

Stig Nilssons terminologiska studier är främst av diakronisk

art och gäller i högre grad naturvetenskapligt språk än tekniskt.

Det tillämpade arbete som utförts inom TNC är anmärkningsvärt. Närmare 80 fackordlistor har hittills publicerats. Genom kursverksamhet har TNC skolat termitresserade och också på det sättet förmedlat sina insikter i tekniskt språk.

I anslutning till arbetet med ordlistorna har man utfört terminologisk forskning i syfte att utröna det faktiska termbruket, semantiskt och morfologiskt. Resultatet har framlagts i en form som ofta ses som preskriptiv. Vissa ordlistor är standarder.

TNC:s arbete bygger alltså i viss mån på språkvetenskapliga utredningar av specialiserat tekniskt ordförråd.

6. Vetenskapens språk

Det finns randkommentarer på svenska till något som kallas vetenskapens språk. Uppsalafonetikern Sven Öhman har vid symposier i Uppsala under rubriken Vetenskapsmannen i samhället skrivit om Vetenskapens språkbruk (1977). I det sammanhanget har han inte ställt vetenskapens språk i relation till fackspråk.

Öhman utgår från fysikens språkbruk och hävdar att den djupaste skillnaden mellan fysikens och vardagslivets språkbruk är fysikens strikta begreppsdisciplin. För att fysikern skall kunna bli förstådd av en lekman kan han använda metaforer som vardagsspråkliga tolkningar av det han beskriver. Kommunikationen mellan vetenskapsmannen och lekmannen kan enligt Öhman inte lösas genom försvenskning av terminologin. Han menar att problemet kan lösas genom att vetenskapens intellektuella metod förankras djupare i allmänhetens medvetande. Språketeorins uppgift är att studera hur språket fungerar som verktyg för tanken. Det vetenskapliga språkbrukets disciplinering på det semantiska planet skall skola och universitet kunna lära ut det nödvändigaste av.

Erik Wellander har i en festskrift i mitten av 40-talet publicerat en artikel om Bildspråk och vetenskaplig terminologi (1946).

Han visar där hur man bildar sig en föreställning om det mindre kända med ledning av det man vet om det kända. På det sättet har man anledning att komma in på frågan om hur vetenskapsman-

nen gör då han kommer in på nya forskningsområden. Med jämförelser och analogier kommer han att prägla den terminologi han utvecklar.

I det sammanhanget visar Wellander hur biologins termer inom språkvetenskapen kan ge upphov till felaktiga slutsatser, t.ex. när man talar om språket som en organism som lever, utvecklas och dör, när man talar om moderspråk och dotterspråk på tal om språkens släktskap och när man talar om att ord föds, utvecklas och dör. Att en sådan terminologi i alla fall kan fungera beror på att forskaren inte låter sig förledas av bildspråket. Både forskaren och den insiktsfulle läsaren använder termerna utan någon svävning i betydelsen.

Öhman och Wellander talar tydligen allmänt om fackspråk. Det är deras kontext som leder till att de kallar det vetenskapens.

7. Sotarspråk och andra yrkesterminologier

Yrkesterminologierna är sällan undersökta, såvida de inte förekommit i miljöer där man i relativt modern tid använt dialekt. Gösta Bergman ger i populär form en kortfattad redogörelse för sotarspråk och talar där om två stilarter, en allvarlig och en skämtsam (Bergman 1943). Den allvarliga stilen karaktiseras av den tekniska terminologin, den skämtsamma är yrkets slang.

Liksom många moderna fackterminologier är sotarterminologin påverkad av andra språk på grund av att sakkunskapen har kommit från andra språkområden. När sotningsväsendet organiserades i Sverige på 1600-talet gjordes det med hjälp av tyska sotarmästare. Långt in på 1800-talet anlätades tyska sotarmästare i Sverige.

Sotarens redskap har därför ofta benämningar påverkade av tyskan och sotaren använder för sina rutiner och för skorstenens delar tyskpåverkad terminologi. Det finns en utvecklad terminologi för begreppsområdet sotning och ett antal sotartermer har upptecknats.

När syftet enbart är att undvika att man blir förstörd av utomstående, använder man ett hemligt språk. Kringfarande köpmän som västgötaknallarna hade sitt hemliga språk. Västgötaknallar-

nas språk har kallats månsing och har beskrivits bl.a. i Bergman 1930.

Det har alltså det gemensamt med vissa fackspråk, att det inte förstås av utomstående. Jfr också t.ex. medicinens språk: ibland är syftet där uttryckligen att patienten inte skall förstå. Men månsing är tillkommet enbart i det syftet och fyller inte kraven på fackspråk.

Som det har framgått av min översikt är forskningen i svenskt fackspråk rudimentär. Därtill har man sällan intresserat sig för hur det specialiserade språket ser ut och hur det fungerar. Orsaken till det stora intresset för landskapslagarna är helt enkelt deras ålder. Det är frågan om den äldsta bevarade litteraturgenren på svenska. I dag beror intresset för lagspråk och medicinens språk på att man så starkt betonar kommunikationen mellan fackman och lekman.

Fackmännens behov av ett effektivt språk inom teknikens områden har lett till ett effektivt terminologiskt arbete men märkligt nog inte givit upphov till språkvetenskapliga studier i nämnvärd utsträckning. Det är märkligt med tanke på den betydelse dessa stilarter har i ett modernt samhälle.

Vetenskapsmannens och ingenjörens fackspråk och olika yrkesterminologier är delar av det språkliga beteendet som i sig är värda vårt intresse. Kännedom om det specialiserade språkbruket är också av praktiskt värde. De tänkbara tillämpningarna är många. Oberoende av hur man vill placera in fackspråket i förhållande till allmänspråket, är texter med specialiserat innehåll av intresse för språkforskningen.

Litteratur

- Benson, Sven (1968). En studie i brottsbalkens språk. I Arkiv för nordisk filologi 83. S. 184–202.
- Benson, Sven (1974). En studie i grundlagspropositionens språk. I Arkiv för nordisk filologi 89. S. 214–232.
- Bergman, Gösta (1943). Provinsialismer och skråspråk. Stockholm.
- Bergman, Gösta (1930). Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing. I Nysvenska studier 9. Uppsala. S. 153–238.
- Danielson, Sylvia (1975). Läroboksspråk. Umeå studies in the humanities 4. Umeå.

- De Geer, Louis (1853). Om den juridiska stilen. Christianstad 1853.
- Drozdz, L. & Seibicke, W. (1973). Deutsche Fach- und Wissenschafts-sprache. Wiesbaden.
- Fackspråk (1976). Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 57. Lund.
- Granlund, Åke (1962). Sammanskrivning och särskrivning i svenskt reklam-språk. Nysvenska studier 41.
- Gunnarsson, Britt-Louise (1981). En pragmatisk textanalys. I Svenskans beskrivning 12. Umeå studies in the humanities 37. Umeå. S. 146–162.
- Holm, Gösta (1967). Epoker och prosastilar. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. Nr 17. Lund.
- Holmbäck, Åke & Wessén, Elias (1936). Svenska landskapslagar II. Stockholm.
- Holstius, Karin (1981). Attityder till reklamtexter och deras syntax – en empirisk studie. Ekonomi och samhälle 30. Helsingfors.
- Karlsson, Göran (1964). Äldre genuina ord och låneelement i nyfinsk penning-, bank-, betalnings- och kreditterminologi. Acta Academiae Aboensis. Humaniora 28:2.
- Laurén, Christer & Wiklund, Raimo (1978). Fackspråk: Redovisning på finlandssvenska. I Finlandssvenskan – fakta och debatt. Helsingfors. S. 97–106.
- Laurén, Christer & Wiklund, Raimo (1981). Kontrastiva terminologiska studier på området produktionsformer. I Terminologia ja käännteoria/Terminologie et traduction. A. Proceedings of the University of Vaasa. Research papers No 79. Vasa. S. 54–94.
- Lundahl, Per (1980). Författningsspråket – inte talspråk men modernt skriftspråk. I Svensk Juristtidning 1980. S. 564–567.
- Nordlund, Gunvor (1978). Vem förstår domarna? I Språkvård 1978:1. S. 14–17.
- Nordlund, Gunvor (1979). Vem förstår domarna? I Svensk Juristtidning 1979:5. S. 367–372.
- Några riktlinjer för författningsspråket. Statsrådsberedningen. PM 1979:2.
- Om teknikens språk. Tekniska nomenklaturcentralens publikationer 44, Stockholm 1970; 2 uppl. TNC 64, Stockholm 1977.
- Ord och uttryck. 1941–1956. 1963. Stockholm.
- Pettersson, Gertrud (1974). Reklamsvenska. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A. Nr 27. Lund.
- Pettersson, Per A. (1978). Sjukvårdsspråk. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 63. Lund.
- Pipping, Rolf (1943). Den fornsvenska litteraturen. I Nordisk kultur VIII:A. Litteraturhistoria. Stockholm. S. 64–128.
- Ralph, Bo (1981). Hur mycket fackspråk är fackspråk? I Svenskans beskrivning 12. Umeå studies in the humanities 37. Umeå. S. 163–172.
- Reklamtermer (1973). Stockholm.

- Rudholm, Sten (1982). De nakna substantiven. I *Svensk Juristtidning* 1982. S. 57–58.
- Sager, Juan C., Dungworth, David & McDonald, Peter F. (1980). *English special languages*. Wiesbaden. 1980.
- Språket i lagar och andra författningar. Statsrådsberedningen. PM 25.1.1967.
- Ståhle, Carl Ivar (1965). Lagspråk. I *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 10. Malmö. S. 167–177.
- Ståhle, Carl Ivar (1976). Om Dalalagens ålderdomlighet och ålder – och Kopparbergsprivilegiernas oförbätterliga sik "biwipär". I *Nordiska studier i filologi och lingvistik*. Lund. S. 392–402.
- Utterström, Gudrun (1975). Die mittelalterliche Rechtssprache Schwedens. Einige quellenkritische und sprachliche Beobachtungen. *The nordic languages and modern linguistics* 2. Stockholm. S. 734–748.
- Utterström, Gudrun (1978). Ålderdomlighet utan ålder? En replik om Dalalagen. I *Arkiv för nordisk filologi* 93. S. 199–204.
- Wellander, Erik (1946). Bildspråk och vetenskaplig terminologi. I *Harald Nordenson 60 år*. Stockholm. S. 438–451.
- Wellander, Erik (1950). Reklamens språk. Göteborg.
- Wennerberg, John (1962). De dubbelt sammansatta orden i svenskan. *Nysvenska studier* 41. Uppsala. S. 5–54.
- Wessén, Elias (1968). *Svenskt lagspråk*. Skrifter utgivna av Modersmåls-läraernas förening 101. Lund.
- Öhman, Sven (1977). Vetenskapens språkbruk. I *Vetenskapsmannen i samhället. Acta academiae regiae scientiarum Upsaliensis* 19. Uppsala. S. 188–192.

